

Liv i Brasilien

av Olle Hellström

Jag arbetar i Dalarna som provinsialläkare- distriktsläkare sedan 1971. Disputerade -99 i Umeå, huvudsakligen om patient-läkarrelationen. Skrivit ett 70-tal artiklar i vår fackpress och i dagstidningar, många recensioner, också av skönlitterära verk. Nu jobbar jag med en kursbok för allmänläkare på Studentlitteratur.

Stark sol i ryggen, 35 grader i skuggan och luftfuktighet 92 procent, februari 1985. En timme innan siestan. Vi gick genom en stor välansad park fram mot Santos Universitetssjukhus. I den mörkt speglade, inglasade entrén kunde jag se oss komma. Anna tandläkare och brasiliansk-svensk tolk, Maria psykolog, Mario intensivvårdsläkare och jag själv.

Maria var inte lika lugn och avslappad som under gårdagskvällen. Hennes ögon var allvarliga när hon log mot mig. Solglasögonen hade hon tagit av sig. Jag visste att hon såg mig som nyckelperson. Jag betydde något. Själv kände jag oro i magen, men var ändå förväntansfull.

Kvällen innan hade vi varit hos Marias väninna, Rita, läkare och hennes man João till långt fram på småtimmarna. Rita fyllde år och hade bjudit oss och ytterligare sex medlemmar i församlingen. Vi dansade, drack vin och småpratade. Marias engelska var inte perfekt. Kanske vinet fick henne att slappna av. Hon kom så småningom fram med det som uppenbarligen låg henne mest varmt om hjärtat.

”Olle, kan du hjälpa oss? Du har väl hört vad som hänt med Rosa, hustrun till en av pastor Lars arbetare, Ricardo, allt-i-allojobbare. Du har träffat honom, eller?”

”Ja, lite flyktigt. Han visade mig hur han arbetade och hur han målade församlingens nya kyrka. Jag har snappat upp lite om det som hänt. Men berätta gärna mer om Rosa och hennes familj!”

Jag fick veta att Rosa hade fötts av afroamerikanska ättlingar och vuxit upp i Nordeste, nordöstra delen av Brasilien. Av nio födda syskon överlevde Rosa och en av hennes bröder. Hunger tvingade brodern att fara till Rio där han nu bor i en favela. Rosa och hennes man Ricardo kom till Santos, på Brasiliens sydöstra kust. Genom att de togs om hand av församlingen och genom att Ricardo var arbetsam och billig, fick de och barnen tak över huvudet och pengar till en del kläder och mat.

Familjen saknade ofta mat, ris, bröd, mjölk. Rosa, 22, var gravid igen. Hon och Ricardo visste kanske att graviditet kan undvikas med preventivmedel. När pastor Lars försäkrade Ricardo att det går att leva och älska fysiskt som man och hustru utan att få fler barn, log han tandlöst, vänligt och varmt. Att skydda sig fanns inte i hans och Rosas tankevärld.

”När kärleken rinner till, pastor Lars, är alla våra hyllor överfyllda av bröd.”

Preventivmedel hade församlingen gett dem. Barnen blåste upp kondomerna och lekte med dem, ballonger i olika färger. Rosa hade redan fött fyra barn, magra och hungriga med sår på benen, stora magar och frågande ögon. Snart skulle de få ännu ett syskon. Och sedan?

Jag ville gärna hjälpa Maria. Som alla hennes vänner var hon aktiv medlem i församlingen, varmt troende, brinnande av engagemang för att hjälpa nödställda, fattiga och sjuka människor i Santos, i den stadsdel som hon och de andra i församlingen kände ansvar för.

Maria vände sig mot mig och berättade.

”Rosa är 22 år och har fyra pojkar. Familjen är mycket fattig. Det som hänt har med hennes nya graviditet att göra. Pastor Lars och församlingen hade tidigt beslutat hjälpa Rosa. När hon nu skulle få sitt femte barn, planerade man för kejsarsnitt och samtidig sterilisering. Hon är analfabet. Ricardo gick med på att ta emot hjälpen.”

”Ja, det var väl klokt”, sa jag och tänkte samtidigt på hur mycket Rosa som analfabet hade

förstått av andras planer för henne?

Maria flyttade sig lite närmare mig, såg ner mot golvet och snurrade en mattfrans med ena stortån.

”Rosa fick hjärtstillestånd under operationen.”

Maria torkade bort en tår i ögonvrån och fortsatte.

”Mario, rutinerad intensivvårdsläkare, ungdomskörens ledare i kyrkan, du vet, svarade för att söva Rosa. Han har aldrig tidigare misslyckats med att söva patienter, hålla dem sovande och se till dem när de operades. Han grät förtvivlat när han insåg det som hänt med Rosa. Ingen kunde förklara, mycket mindre förstå. Alla var förtvivlade.”

”Oh, Herre Gud”, var jag på väg att säga, hejdade mig och ställde ifrån mig vinglasen.

”Hur gick det sen? Hur gick det med barnet?”

”Flickan ligger på barnkliniken. Hon är så underbart söt. Rosa är uppkopplad i respirator på intensivvårdsavdelningen. Så fruktansvärt hemskt.”

Maria darrade på rösten, drog ett djupt andetag.

”Rosa är hjärndöd! Mario sa i går att en docent, en neurolog på universitetssjukhuset hade undersökt henne noggrant med EEG och andra tekniska grejer. De tänker ta henne ur respiratorn.”

Hennes röst blev hes, ljusare, hostade ansträngt. Jag funderade på hur Maria hade tänkt sig min roll. Hon såg själv ut att må dåligt? Kunde vi göra något över huvud taget? Maria såg tydligen vad jag tänkte och fortsatte.

”Vi i församlingen har bett till Jesus, var och en och tillsammans. Vi kan försöka lägga barnet till Marias bröst. När Rosa känner sin nyfödda flickas läppar mot bröstet och hennes trevande små händer, kan en urstark instinkt få Rosa att vakna upp, åter nå kontakt med sig och omvärlden.”

När Maria sa hur Jesus kunde vägleda henne, såg hon både vädjande och uppfordrande på mig. Nu efteråt tror jag att mitt löfte att hjälpa henne och Rosa mest hade att göra med hennes värme, engagemang, och tro. Som skolad naturvetare kunde jag rimligtvis inte acceptera Marias samtal med Jesus som grund och garanti för att lyckas. Jag ville kanske behålla möjligheten till fortsatt kontakt med Maria, mer av starkt känslomässiga än rationellt grundade skäl.

Maria såg mig djupt i ögonen och fortsatte.

”När jag, tidigare talade med läkarna här i Santos om mina planer och mitt hopp om att kunna rädda Rosa, såg jag hur avvisande de var. Rosa står på antibiotika av flera slag, sa de, docenterna och överläkarna. Och de kunde inte fatta hur Jesu närvaro skulle kunna väcka Rosa till liv.”

”Men Maria, självklart! Läkarna är naturvetare också här”, sa jag.

”Om du Olle ställer upp så ska jag berätta för barnöverläkaren. Du menar, eller hur, att det inte är fel eller skadligt att låta Rosas barn få ta bröstet fast det finns spår av antibiotika i mjölken? Det menade och tänkte överläkaren att det var. Hon har själv fött fyra barn, men avvisade vänligt och bestämt mina förhoppningar och förslag. Idén att Jesu livgivande kraft skulle göra under på en intensivvårdsavdelning, var svårt för henne att ta till sig. Hon har dessutom skrivit en avhandling om effekter hos barn som fått antibiotika via bröstmjölk.”

”Men läkarna här i Santos, Maria, struntar väl i vad jag säger, en distriktsläkare i ett kallt och mörkt land nära Nordpolen, långt från Palestina. Och Rosa är ju förresten hjärndöd, eller?”

Maria såg på mig. Ett varmt leende spred sig i hela henne. Hon drog ett djupt andetag, rätade upp sig i soffan och la sin varma hand i min och fortsatte tala med sin brutna, livliga engelska.

”Jag, en troende kvinna i Brasilien, får säkert sanktionerat i efterhand av Jesus att jag vågat tumma lite på sanningar, om det hjälper andra att leva. Jag har inte frågat honom. På eget bevåg, när jag i morgon presenterar dig för barnöverläkaren, tänker jag uppgradera din CV.

Det jag då ljuger om kommer säkert att stämma så småningom. Du är ju bjuden till Brasilien för att samtala med vår internationellt kände pedagog, professor Paulo Freire. Han bjuder inte vem som helst till samtal i sitt hem.”

”Och mitt CV”, skrattade jag och höjde vinglasen.

”Du är familjeläkare, pediatriker och docent i medicinsk pedagogik, eller hur? Jag vet att hon, barnöverläkaren, har skrivit åtminstone två vetenskapliga artiklar om medicinstuderandes kunskapsutveckling. Hon liksom alla andra i Brasilien och många i världen känner Freire. Ni har ju redan träffats här under flera dagar.”

”Ja, men tänk om barnöverläkaren vill prata mer med mig om mina meriter och min påstådda forskning?”

Maria visade sina tomma handflator som en sydeuropé som är osäker på en fråga om vin.

”Du Olle är självklart ledsen, när du talar om för överläkaren att du inte har tid att prata med henne. Du ska ju gå runt på andra kliniker också, eller hur? Dessutom pratar hon ogärna engelska. Hon talar sämre än jag gör.

”Har du Maria fler synpunkter på hur jag ska bete mig bland brasilianska kollegor?”

”Mario lånar dig vita kläder och ett stetoskop, som du ska ha slängt lite nonchalant runt halsen. Många pennor i bröstfickan. Sedan ska du se självgod och säker ut, Olle. I synnerhet i receptionen. Pass måste du ha med dig. Säg bara inte för mycket!”

Det slog mig att Jesus kanske inte oreserverat hade svält allt som Maria hoppade över. Hon borde på förhand ha talat mer med honom om den där vetenskapligt otrogne doktorn i det lilla kalla landet där man spelar fotboll i snön. Vad var det som fick mig att oreserverat gå in i ett så uppenbart vanskligt, hopplöst och, framför allt, ovetenskapligt företag? Jag som skulle forska och bli vetenskapsman, medicine doktor?

Vi skrattade smått inför tanken på vår ovanliga och spännande möjlighet. Trots skämten visste och kände vi att läget var allt annat än komiskt. Jag förstod nog inte mycket av hur man tänker och agerar i Brasilien. Baptister i Sverige brukar inte ha för vana att dansa och dricka vin. I varje fall inte när man planerar att dagen därpå väcka döda.

Trots allt såg jag fram emot det som skulle komma att hända. Maria måste först diskutera med sjukhusledningen på morgonen och höra av sig till min hyresvärd, pastor Lars, när det var dags. Han skulle skjutsa in oss till Santos universitetssjukhus.

Så blev det. Vid tolvtiden dagen därpå gick vi in i en imponerade, sval, högtidlig entré. Ljust marmorgolv och säkert sex meter höga väggar, klädda med ljusgrått kakel med inslag av historiska motiv i koboltblått. Hissen upp till intensivvårdsavdelningen gick tyst och snabbt. Vi fortsatte sedan i en lång, ljus korridor. Maria gick ett par meter framför mig. Först gick vi till flickans avdelning. Jag var orolig, när jag tänkte på förutsättningarna för att rädda Rosa?

På barnavdelningen hälsade överläkaren oss välkomna på brasiliansk portugisiska. Anna tolkade. Rosas och Ricardos nyfödda flicka var mycket söt med mörkt burrigt hår. Överläkaren lät mig bära flickan till sin hjärndöda mamma. Jag höll henne i famnen när vi gick i långa korridorer.

Då vi kom till intensivvårdsavdelningen reste sig en lång, mörk kvinna från fönstersmygen där hon suttit och rökt för öppet fönster. Hon fimpade sin cigarett och kom emot oss. Rosa låg i respirator med dropp, slangar och katetrar. Hon reagerade inte på starka smärtstimuli. Pupillerna var stela och utan reaktion på ljus. En intensivvårdsläkare berättade om Rosas sjukhistoria och att en docent i neurologi, delvis utbildad i Tyskland, hade konstaterat att Rosa var hjärndöd.

Det jag nu skulle göra kändes inte lika hoppfullt lovande som under gårdagskvällen. Då var vi lätt uppspelta av vin, glada samtal och sammansvetsade i förhoppningar om att tillsammans kunna göra något helt otänkbart svårt och livsavgörande viktigt.

Rosa låg helt slapp. Ögonen var öppna. Hennes bröst spända av mjölk. Jag gick fram med flickan till Rosas säng. Med spända, darrande händer la jag försiktigt barnet till sin mamma.

Hon började omedelbart treva efter mammans bröst med sina små fingrar, började suga och svälja.

Det som då hände var mitt livs hittills främsta upplevelse i min roll som läkare. Efter kanske en minut kunde vi se hur mammans båda ögonhålor började fyllas och svämma över av tårar. Inte bara Rosas ögon fylldes. Maria och Anna kramades och grät dämpat. Alla i rummet höll om varandra. De knäppte sina händer, viskade tacksägelse och pratade lågmält. Något både oväntat och nästan otänkbart hade just inträffat. Skulle Rosa verkligen komma tillbaka? Var det vi sett hittills bara en människas instinktivt utlösta reflexer utan kontakt med medvetandet? Så började hon se upp, röra på munnen. Inga ljud.

Ett mirakel hade skett. Obeskrivbart. Det som hände känns fortfarande, när jag talar om det. I hela kroppen.

Efter fyra veckor kunde Rosa komma ur sängen. Hennes hjärtstillestånd och relativa syrebrist i hjärnan ledde till bestående spastisk gång och svårighet att manövrera höger hand. Hennes tal blev aldrig som tidigare. Hon kom senare hem till sin slitna arbetarbarack på fyra punkterade gummihjul och kunde hyggligt sköta familjen som tidigare. Innan jag och de andra lämnade avdelningen sa jag till en sjuksköterska att de skulle göra något åt Rosas ena fotled, som stelnat i fel läge. Den hade glömts bort.

Jag var ju faktiskt läkare också, även om jag just då var mest upptagen av att se att vård ibland kan kräva mer än vad vi läkare någonsin hört talas om.

Min berättelse från 1985 om Rosas ”hjärndöd” kan väcka tankar på hur vi ser och diagnostiserar mänskliga tillstånd och hur ett och samma fenomen kan värderas på radikalt olika sätt. Rosa hade troligen aldrig varit helt hjärndöd, trots att diagnosen var ställd på universitetssjukhus av läkare med kompetens motsvarande svenska docenters.

Hur som helst bidrog jag av en händelse till att Rosas liv inte slocknade. Maria spelade tveklöst störst roll för utgången. Till en början var jag skeptisk när hon redogjorde för hur vi skulle göra. Det hon gjorde hade hon inte kunnat göra utan sin starka tro. Rosa var döpt och hade därigenom goda möjligheter att också hon få ta del av Jesu kraft. Det vet de människor som lever med orubblig tro.

Jag kan inte låta bli att ställa frågor. Hade docenten i neurologi ställt annan diagnos om Rosa haft fler hela tänder i munnen, om hon hade kunna läsa och inte bott med man och fyra barn i ett enda rum på två gånger fyra meter i en uttjänt arbetarbarack på punkterade hjul?

Kvar står att Rosa hade dött om inte Maria, vägledd av Jesus, hade hoppats att vi skulle kunna väcka henne till liv. Hopp är livgivande och kan vara livräddande. Nyckeln var att ge mamman möjlighet att känna dotterns sökande läppar mot sina bröst, hennes händer, hela kroppen. Händelsens utgång kan ingen vetenskapligt skolad biomedicinare trovärdigt förklara. För att förstå det som hände krävs andra än mekanistiskt baserade perspektiv på människan.

Rosa upplevde kanske möjligheten att föda barn starkare än vi gör som ”har” mer, vet mer och kan läsa? Visste hon att hon kunde uppleva fysisk kärlek som om ingenting hänt efter steriliseringen? Visste hon att hon skulle kunna älska som förr, även om hon inte kunde få fler barn? Fruktade hon, anade hon, att hennes möjlighet att känna kärleksaktens intensivt djupa mening kunde störas av det ingrepp hennes hjälpare talade om? Kunde hon ställa frågor till kyrkans män på ett sätt som gav henne möjlighet att själv välja?

Vad hände egentligen denna varma lördag på universitetssjukhuset i Santos när ett litet barn, utan att veta hur, gav sin mamma livet åter? Många frågor kan ställas. Maria trodde på Jesus. Tron på Jesu kraft fick henne att förstå. För Maria var Rosas uppvaknande inget mirakel. För naturvetenskapsmän är ett skeende vanligen ett mirakel så länge mätbara fakta och orsaksförklaring saknas.

Min månad i Santos har satt spår i mig och i mitt tänkande. Långt före 1985 hade jag börjat

närma mig filosofiska frågor. I Brasilien ställdes jag inför en händelse, vars utgång svårligen låter sig förklaras. Nu, 2014, vet vi att det finns ”grader av hjärndöd”. Med positronemissionstomografi, PET-kamera, har ett engelskt forskarlag nyligen visat att människor utan medvetande, som tidigare betraktats som hjärndöda, efter år av ”livlöshet” kan återskapa kontakt med omvärlden.

Ett barn kan med enbart kroppen väcka sin mor ur det tillstånd medicinen grovt kallar hjärndöd. Jag kommer inte lätt undan frågan om också en läkare kan ha slumrande potential att vara så i kontakt med en levande, vuxen människa att hon inspireras att aktivt avveckla till exempel ett självdestruktivt beteende. Eller är strikt rationellt handlande det enda vi har att ta till?

Kanske kan och bör vi läkare lära oss förstå också det specifikt mänskliga hos våra patienter? Kanske kan vi använda oss av mer än det som våra naturvetenskapligt konstruerade teorier driver oss att följa? Vi behöver kanske också teorier och begrepp som vägleder oss i förhållande till existentiella, meningsskapande, avsiktligt handlande varelser?

Det är troligen mycket i människors ohälsa som varken går att mäta eller kan handläggas och förstås om vi läkare enbart ställer frågor och handlar, vägleda av vetenskapligt framställda teorier.